

פתיחה

הקשר בין הראיה לבין חוכמה מופיע פעמים רבות בספרות היהודית, כפי שמופיע בפרשת בראשית : "כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם פֹּאֲלֵהִים יִדְעֵי טוֹב וְרָע... וּתְפַקְחֶנָּה עֵינֵי שְׂנֵיהֶם וַיִּדְעוּ כִּי עֵינֵיהֶם הֵם וַיִּתְּפוּ עָלֶיהָ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֵרֹת" (בראשית ג, ה-ז), וכן בדברי שלמה בקהלת: "הֶחֱכַם עֵינָיו בְּרֵאשׁוֹ וְהִפְסִיל בְּחֶשֶׁךְ הוֹלֵךְ" (ב, יד), ובדברי ישעיהו "לְמָה צִמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עֲנִינוּ נַפְשָׁנוּ וְלֹא תִדְעַ" (ישעיהו נח, ג). מלבד זאת, גם בשפה העברית מתקשרת הראיה אל החוכמה, למשל השורש בי"נ המשמש גם למילה בינה וגם להתבוננות, וכן השורש שכ"ל/ל"סכ"ל – שכל הינו החלק שבאמצעותו האדם חושב, והסתכל לשון ראייה והתבוננות. ועוד השורש פק"ח המשמש לפקחת עיניים ולפיקחות.

כפי שהוצג בפתיחה, ע"י הראיה האדם מקבל רושם מן החוץ אל הפנים אשר אינו יכול לקבל ע"פ הדעת בלבד. ע"י הראיה נוצרת חוויה אצל האדם, המעניקה לו רובד נוסף על גבי הידע שכבר יש לו. את הנקודה הזו אפשר לראות פעמים חוזרות ונשנות בתורה. הפרקים הבאים יסקרו נושאים ומקרים שונים, המופיעים במקורות השונים, שבהם נקודה זו באה לידי ביטוי, ומה אפשר להסיק מכך לגבי כל מקרה ומקרה. המקורות המובאים להלן הם רק חלק ממקורות ונושאים רבים העוסקים בנקודה זו.

בין איש לאשתו

"אמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיקדש את האישה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו ורחמנא אמר 'ואהבת לרעך כמוך'" (קידושין מא, א). דברי רב הם שאסור לאדם לקדש אישה אם לא ראה אותה. אין זו המלצה, אלא רב משתמש כאן בלשון של איסור.

ממקור זה עולה כי הראיה מעניקה חוויה אשר מעבר להשגה השכלית. כפי שרואים, חכמים מחייבים את האדם לראות את האישה קודם שיקדשנה, ואין זה משנה אם מכירה או יודעה משכבר. שעל ידי הראיה האדם חווה חוויה אשר איננה השגה שכלית. ובשביל שלא ייווצרו בעיות בנישואין, דורשת הגמרא מן האדם המקדש לראות את האישה שרצונו בה, שע"י הראיה יקלוט גם את החוויה הנוספת הזו, וכך יוכל יותר להכיר את האישה ברבדים נוספים הנמצאים בחיי הזוגיות.

מקורות נוספים מהם אפשר ללמוד עיקרון זה הם הגמרא בסוף מסכת תענית (דף לא עמוד א), וכן הגמרא במסכת כתובות (דף נט עמוד ב). בגמרות אלו אומרים חכמים "שאיין האישה אלא ליופי":

תנו רבנן יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאיין האישה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה לפי שאיין האישה אלא לבנים מכוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונן בזהובים.

טענה מרכזית של האישה כלפי האישה היא שייקחה משום יופייה, וזו היא הטענה הראשונה שהגמרא מציגה מבין שורה של טענות. אם כן, מובן מגמרות אלו שמרכיב חשוב בחלק שמביאה איתה האישה אל חיי הזוגיות הוא המראה כלפי בעלה. היופי, המושג ע"י הראיה, בונה עוד רובד נוסף וחשוב בחיי הזוגיות בין אישה לבעלה, רובד אשר מעבר להשגה השכלית.

מהאמור לעיל רואים שהנראות של האישה כלפי בעלה, מהווה עניין מרכזי וחשוב בחיי הזוגיות, ואיננו סתם עוד נתון. ולא רק, אלא שהוא מציג רובד נוסף בחיבור שבין איש לאישה, אשר הינו יותר מאשר ידיעה גירדא של כל צד את משנהו, אלא ייצוג של חיבור וקישור בין שני בני הזוג ע"י חוש הראיה.

ורואים זאת במקורות רבים נוספים, כגון בתלמוד הבבלי בברכות (נו, ב): "שלושה מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן: דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים". דברים הנראים נאה בעיניו של אדם גורמים להרחבת דעתו – נותנים בו דבר של דעת שלא היה לו לפני כן, כפי שהוסבר לעיל.

מידות הנפש

מה בין נזיר לסוטה?

פרשנים רבים עמדו על השאלה מדוע נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה (במדבר פרקים ה-ו). רש"י (בפירושו שם) מביא מימרה המובאת בגמרא: "דתניא רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה? לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין".⁴

הרמ"מ מוויטפסק מסביר כי הסיבה שנזיר צריך להזיר עצמו מן היין היא משום שראה סוטה בקלקלתה, ועצם ראייה זו השפיעה עליו השפעה שלילית, וכדי לבטל השפעה שלילית זו צריך הוא להינזר מן היין.⁵

בפרשנות זו אפשר לראות, שע"י הראייה האדם מקבל חוויה שהינה על-תודעתית – שהרי האדם מכיר את דין סוטה ומן הסתם גם שמע על מקרה או שניים של אישה סוטה, אך רק כאשר ראה סוטה בקלקלתה צריך הוא להזיר את עצמו מן היין. כאשר אדם רואה מקרה כזה, הרושם שמקבל ע"י חוש הראייה הוא גדול יותר מהרושם שהיו לו מן הידיעה או מן השמיעה. רושם זה מייצר השפעה רוחנית-פנימית שלילית על האדם, ונדרש לתקן פגם רוחני זה ע"י ההתנזרות – קרבה אל הרוחניות והתרחקות מן הגשמיות.

"לא תתורו אחרי עיניכם"

אפשר למצוא נקודה זאת במקום נוסף. בפרשת שלח לך מסופר על חטא המרגלים, ובסופה מצווים עם ישראל על מצוות ציצית. בפרשה זו נאמר: "וְהָיָה לְכֶם לְצִיצֵת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מַצּוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם" (במדבר טו, לט). רש"י במקום אומר: "ולא תתורו אחרי לבבכם – כמו 'מתור הארץ', הלב וְהַעֵינַיִם הם מרגלים לגוף, מסרסרים לו את העברות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העברה".

בריש דבריו רש"י מביא ציטוט מתחילת הפרשה: "וַיֵּשְׁבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ" (במדבר יג, כה). בציטוט זה רש"י מקשר את הפסוקים כאן לתחילת הפרשה על סמך הלשון שהתורה השתמשה בה – "תור הארץ" ו"לא תתורו". מקישור זה אפשר להסביר שרש"י רואה את מצוות ציצית כמעין תיקון לחטא המרגלים. המרגלים תרו את הארץ והלכו שולל אחרי מראה עיניהם בלבד, והציצית באה לתקן זאת ולמנוע מן האדם לתור וללכת בעקבות מראה עיניים שולל.⁶

רש"י ממשיך בהסברו למצוות ציצית, ומבאר כי משום שהעיניים והלב הם הגורמים לאדם לחטוא, שהעין רואה ולב חומד וע"י כך האדם מדרדר לחטא. לכך באה הציצית למנוע את תחילת ההידרדרות ולעצור את הראייה הקלוקלת המביאה את האדם לידי חטא. שע"י ראיית האדם את הציצית ייזכר במצוות ה' ולא יבוא לידי חטא.⁷

בפירוש זה למצוות ציצית אנו מתודעים פעם נוספת לעובדה שע"י הראייה האדם קולט רשמים וחוויות אשר מעבר לתודעה. כפי שרש"י אמר בפירושו: "עיניים רואות ולב חומד", הראייה יחד עם הלב מהווה גורם בהפעלת המערכת הרגשית – דווקא העין והלב הם האמצעים היוצרים את הרגשות שגורמים לאדם להגיע אל החטא. ומאידך העין בראייתה את הציצית יוצרת את הזיכרון וההתקשרות אל הקב"ה, ומרחיקה בכך את האדם מן החטא. בכל התהליך המוזכר לעיל של היווצרות הרגש הדוחף והמניע את

4 סוטה ב א, נזיר ב א, ברכות סג א.

5 מובא בספרו "פרי הארץ" בדרשתו על פרשת נשא.

6 רעיון זה מובא במסכת מנחות דף מג עמוד ב.

7 אנו מוצאים דבר זה גם בהסבר הגמרא בסוטה (דף יז, עמוד א) לפתיל התכלת: "מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד...". ראיית פתיל התכלת מזכירה לאדם את הקב"ה.

האדם, בין לקרבה אל ה' ובין לריחוק, אין מיוחס לתודעה שום חלק בתהליך זה. משמע שהראיה איננה באה כחלק מן התודעה אלא כגורם הנפרד מן התודעה ואולי אף חזק ממנה.

"עין טובה"

המשנה באבות (פרק ב משנה ט) מציגה שאלה ששאל ר' יוחנן בן זכאי את חמשת תלמידיו: "איזה דרך ישרה אשר ידבק בה האדם...". נתמקד בתשובתו של ר' אלעזר, שענה "עין טובה". מדוע ר' אלעזר בחר דווקא בדרך זו שהיא הנעלה ביותר שבה ידבק האדם? מה מיוחד בעין טובה משאר הדברים האחרים שהציעו חבריו לספסל בית המדרש? (אולי כדאי בהערת שוליים לצטט את המשנה במלואה)

אפשר לפרש את דבריו של רבי אלעזר כך – עין טובה היא היכולת של האדם להתבונן בסובב אותו באופן חיובי ואופטימי. ועל פי הנקודה המובאת לעיל בפתיחה – שהראיה מקנה לאדם דברים אשר אינם רק בתודעה אלא גם מעבר לה, העין הטובה תנחיל לאדם את הטוב שרואה בסובב אותו, ובכך תקנה לו מידות טובות ודרכי התנהגות נכונים. ולכן ראה לנכון ר' אלעזר לציין את דרך עין טובה כדרך הטובה ביותר שבה ילך האדם, משום שעל ידה יוכל להשיג את שאר המידות והתכונות הטובות.

הראיה הנבואית

בתנ"ך מופיע מספר פעמים שהנביא מכונה בכינויים הקשורים לראיה, כגון "הרואה", "החווה" וכן "צופה". דוגמא לדבר אנו מוצאים בשאול כאשר מחפש את האתונות, נערו מציע לו ללכת אל איש האלוקים ולשאול בעצתו. פסוק אחרי כן מובאת הערה על כינויו של הנביא בעת ההיא: "לפנים בִּישְׂרָאֵל כֹּה אָמַר הָאִישׁ בְּלִבְתּוֹ לְדְרוֹשׁ אֱלֹהִים לְכוּ וְנִלְכֶה עַד הָרָאָה כִּי לְנִבְיֵי הַיּוֹם יִקְרָא לְפָנִים הָרָאָה" (שמואל א, ט, ט). דוגמא מובהקת יותר היא (אולי הוא?) הפסוק מדברי הימים: "וְדַבְּרֵי דָוִד הַמֶּלֶךְ הָרֵאשִׁינִים וְהָאַחֲרִינִים הֵנָּה כְּתוּבִים עַל דְּבָרֵי שְׁמוּאֵל הָרָאָה וְעַל דְּבָרֵי נְתָן הַנְּבִיא וְעַל דְּבָרֵי גֵד הַחֲזֵה" (דברי הימים א כט, כט). וכן אנו מוצאים ביחזקאל (ג, יז) שהנביא מכונה צופה "כִּן אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דְבַר וְהִזְהַרְתָּ אוֹתָם מִמֶּנִּי".

מדוע מכנים את הנביא בכינויים הללו? הרי היה אפשר לכנותו באותו אופן "המדבר" – שעיקר מהותו היא לדבר את דבר ה' אל העם, או לחליפין להישאר בכינוי המוכר לרוב – "הנביא"? מדוע בחר המקרא לכנותו דווקא בכינויים אלו הקשורים אל הראיה?

יתר על כן, אנו מוצאים שהכלי הנבואי המרכזי של הנביאים הינו חוש הראיה:

וַיֹּאמֶר שָׁמְעוּ נָא דְבָרֵי אִם יִהְיֶה נְבִיאֵכֶם ה' בְּמִרְאָה אֵלָיו אֲתוֹדַע בְּחִלּוֹם אֲדַבֵּר בוֹ. לֹא כֵן עֲבָדֵי מֹשֶׁה כָּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא. פֶּה אֵל פֶּה אֲדַבֵּר בוֹ וּמִרְאָה וְלֹא בְחִידוֹת וּתְמִנַת ה' יֵבִישׁ וּמְדוּעֵ לֹא יִרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעֲבָדֵי כְּמֹשֶׁה.⁸

בפסוקים אלו מציגה התורה את ההבדלים בין נבואת משה לבין שאר הנביאים. שאר הנביאים מקבלים את הנבואה במראה אשר איננו ישיר, כלומר בצורה של חיזיון או חלום. לא כן משה אשר ה' מדבר עמו באופן ישיר ולא ע"י חלומות או חידות כפי שמפורש בפסוק.⁹ משמע שהנבואה, בין נבואת משה ובין נבואת שאר הנביאים, מגיעה ע"י הראיה, בין בצורה ישירה ובין בצורה עקיפה.

את הראיה ככלי לקבלת הנבואה אצל שאר הנביאים אפשר לראות בנבואת ירמיהו:

8 במדבר פרק יב, פסוקים ו-ח

9 כן מסביר הרמב"ם בעיקר השביעי מתוך שנים-עשר עיקרי האמונה, מובא בהקדמה לפירושו לפרק חלק. ומרחיב זאת במורה נבוכים חלק שני פרק לה.

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וַיִּמְנָהוּ נְאֻמַּר מִקֵּל שֶׁקֵּד אֲנִי רֹאֶה. וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי הִיטַבְתָּ לְרֵאוֹת כִּי שֶׁקֵּד אֲנִי עַל דְּבָרֵי לְעֲשׂוֹתוֹ. וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי שְׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה נְאֻמַּר סִיר נְפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפְנֵי מִפְּנֵי צְפוּנָה. וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי מִצְפּוֹן תִּפְתַּח הָרֶעֶה עַל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ.¹⁰

בנבואת ירמיהו המוזכרת נאמר באופן מפורש שקבלת הנבואה מתבצעת ע"י הראיה, ודבר זה חוזר ארבע פעמים בשני פסוקים, דבר היוצר הדגשה מסוימת בנוגע לדרך קבלת הנבואה. ירמיהו בנבואתו רואה דבר מה, וצריך לפרש מה דבר ה' אליו באמצעות המראה אשר רואה. דבר זה שהראיה משמשת ככלי לקבלת הנבואה רואים ביתר בירור כאן, וכן במקומות נוספים בתנ"ך.¹¹

ע"פ נקודת הפתיחה של המאמר אפשר להסביר מדוע עיקר השגת הנבואה היא ע"י חוש הראיה. הנבואה היא דיבור ה' אל האדם, ודיבור זה נעלה מיכולת ההשגה של תודעת האדם. לכן לצורך קבלת דבר ה', נצרך כלי היכול לקבל דבר שנעלה על היכולת התודעתית של האדם, וכלי זה הוא חוש הראיה, משום שע"י הראיה יכול האדם לחוות חוויה על-תודעתית – קרי, משיג השגות אשר מעבר לתודעה השכלית, כמאמר הביטוי: תמונה אחת שווה אלף מילים. אין זה אומר שהראיה מקבלת את דבר ה' בצורה מושלמת, שהרי דבר ה' הוא אין סופי והאדם וחושיו הינם דברים מוגבלים, אלא הכוונה היא שהראיה היא האמצעי שבאמצעותו יכול האדם לקבל את דבר ה' בצורה המרוממת ביותר שביכולתו להשיג.

המראות בהר סיני – "וכל העם רואים את הקולות"

מעמד הר סיני הוא דוגמא מובהקת לעניין קבלת הנבואה ע"י הראיה.

בספר שמות פרק כ מתואר מעמד הר סיני ואמירת עשרת הדיברות. לאחר אמירת עשרת הדיברות מובא הפסוק: "כָּל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הַהָר עֶשֶׂן וַיַּרְא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמָדוּ מֵרָחֵק" (פסוק יד). מעמד זה יוצר רושם רב בקרב המשתתפים בו, ובפסוק זה מתואר הרושם אותו קיבל העם מן המעמד. קבלת רושם זה היה בדרך הראיה כפי שהפסוק מציין "כל העם רואים...", וכפי שמציין הפסוק, לא רק את המראות המוחשיים ראו, אלא גם את הדברים הרוחניים יותר (הפחות מוחשיים), כגון הקולות, קלטו העם ע"י הראיה.¹²

גם כאן רואים שאת המחזה האלוקי אשר שנגלה לעם ישראל על כל רבדיו, בין הגשמיים בין הרוחניים, השיג העם ע"י חוש הראיה. מזאת עולה את אשר טענתו לעיל – חוש הראיה הוא חוש שבאמצעותו אפשר לקבל רשמים וחוויות אשר מעל תפיסתה של היכולת השכלית.

מצוות עליה לרגל – "יראה כל זכורך"

התורה מצווה אותנו לעלות שלוש פעמים בשנה לירושלים בשלושת הרגלים – פסח שבועות וסוכות, כפי שנאמר: "שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּחַג הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשִּׁבְעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יִרְאֶה אֶת פְּנֵי ה' רִיקִים" (דברים טז, טז). מיוחד השימוש של התורה בפועל "יראה", על מנת לצוות אותנו לעלות לירושלים. מדוע התורה ראתה צורך לצוות אותנו במצווה זו דווקא ע"י הפעולה "לראות"? אף יותר מזה, מכיוון שאין ניקוד בתורה, המילה "יראה" ניתנת לקריאה בשתי צורות – יִרְאֶה מלשון נראות האדם – כיצד האדם נראה מנקודת מבט חיצונית, או יִרְאֶה מלשון הראיה של האדם. הגמרא במסכת חגיגה (ב, א) עמדה

10 ירמיהו פרק א, פסוקים יא-יד

11 דוגמאות נוספות הן: בברית בין הבתרים שכרת ה' עם אברהם שנפתח במילים "היה דבר ה' אל אברהם במחזה...", ובהמשך הפסוקים מובא "ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו" ומפרש רש"י שם "רמוז לצרות וחושך של גלויות". וכן אנו מוצאים בחזון העצמות היבשות של יחזקאל (יחזקאל לו).

12 גם אם נבחר בפרשנות כי בני ישראל לא ממש חוו ראייה של דברים רוחניים, אלא מעין מחזה רוחני, עצם זה שאת קליטת הרשמים התורה החליטה לתאר דווקא באמצעות חוש הראיה, מרמזת כיצד התורה תופסת את חוש הראיה – כאמצעי המאפשר לתפוס את הדבר שמעבר לתודעה.

על נקודה זאת, והיא דורשת את שתי אפשרויות הקריאה, ולומדת מזה ש"כדרך שבא לראות כך בא לראות". לכן סומא בעין אחת יהיה פטור ממצווה זו, משום שאינו יכול לראות באותו אופן שה' יכול לראות" אותו.¹³

נמצא כי גם מן לשון התורה וגם מלימודם של חכמים, שישנו קשר בין מצוות עליה לרגל לבין חוש הראיה. ונשאלת השאלה מהו הקשר בין שני אלה?

אפשר להסביר קשר זה ע"י הנקודה המובאת בפתיחתו של המאמר – הראיה מעניקה רובד נוסף של תודעה. באמצעות הראיה האדם חווה חוויה. במצוות עליה לרגל נדרשת חוויה מנת ליצור חיבור של האדם אל ה'. תכלית מצוות עליה לרגל כפי שמסביר ספר החינוך (מצווה תפט) היא: "למען יראו כל ישראל ויתנו אל לבם בפעולת הקרבן המעורר הלבבות כי כולם מקטנם ועד גדולם חלק ה' ונחלתו... לשמור חוקיו ולקיים דתו". טעם המצווה ע"פ החינוך הוא שכל ישראל יתחברו אל ה' ברובד הריגשי, ודרך קיום המצווה בפועל הוא ע"י הראיה היוצרת חוויה רגשית אצל האדם. חוויה זו ניתן לחוות ע"י שהאדם רואה את העלייה לרגל ואת המתרחש בה – את העוצמה בעם ישראל אשר עולה כולו כאחד לירושלים, את כל ההכנות שעשו אנשי ירושלים לקראת הרגל, את החג שירושלים לבשה, את כל הקורבנות המוקרבים בבית המקדש ואת השמחה והחגיגות הנחגגות כחלק ממצוות העלייה לרגל. כאשר אדם רואה כל אלו וחווה זאת ע"י התבוננות וראיית הדברים, הוא מרגיש התעלות והתקרבות אל הקב"ה, כפי שהסביר ספר החינוך במטרת המצווה.

כן מסביר רלב"ג בספרו "ביאור מילות התורה" (דברים טז, טז). כאשר האדם בא להתראות עם ה' ולהשיג מה שיכול מן השלמות האלוקית, זאת הוא עושה ע"י הראיה. רלב"ג לומד זאת מלשון הכתוב "יראה כל זכורך את פני ה' אלוקיך". משום כך אדם שלוקה בראייתו כמו סומא, אף באחת מעיניו, ראייתו חסרה. וממילא הרושם ששיג ע"י הראיה יהיה לקוי, ובטעות יכול לתלות חוסר זה בה' ולא בראייתו. לכן התורה פטרה אותו מלעלות לרגל, על מנת שלא יגיע ליד מכשלה זו.

ברכות הראיה

החל מהפעולות הראשונות שאדם עושה בבוקר ועד הפעולה האחרונה בערב, הלוא היא ההירדמות, חלק משמעותי בפעולות הללו הוא הברכה. וכן במחזור חייו של האדם מלוות הברכות כל אירוע – מתחילתם בלידת הילד ובבריתו, וכן בסופם כאשר מברכים ברוך דיין האמת על הנפטר. כל מאורע משמעותי בחייו של האדם מלווה בברכה, חתונה לידה בר מצווה וכן הלאה. ולא דווקא רק אירועים משמעותיים, אלא גם הדברים הפשוטים והמובנים מאליהם מלווים פעמים רבות בברכה.

הברכות תופסות חלק משמעותי בעבודת האדם את יוצרו, עד כדי כך שבאו חכמים ותיקנו רבות מהברכות שאנחנו מברכים כיום, לעומת הברכות שניתקנו מן התורה שהן מעטות, שגם נוסחן נקבע ע"י חכמים.¹⁴ לאור זאת מובן שחכמים ראו משמעות רבה בברכות, משום שתיקנו אותם כך שייקחו חלק נרחב בחייו של האדם. וכן אנו מוצאים כן בתקנת דוד המלך לו מיוחסת התקנה שיש על האדם חובה לברך מאה ברכות ביום.¹⁵ בתקנה זו מבהיר לנו דוד המלך את ערכן ומשמעותן של הברכות בחייו של האדם, עד כדי שיש חובה על האדם שכל יום יגיע לידי מאה ברכות שיברך.

ובכן מהי אם כן הברכה? מה משמעותה? ברכה הינה תפילה קצרה שנאמרת בזמן קיום מצווה, מועד או חוויה יוצאת-דופן בחייו של אדם. משמעותה של הברכה היא חיבור של כל מעשיו של האדם אל

13 ע"פ הסבר רש"י שם. הראשונים האחרים על גמרא זו (כמו תוס' ועוד) חולקים על הסברו של רש"י ללימוד של הגמרא מן הפסוק.

14 משנה תורה לרמב"ם, ספר אהבה, הלכות ברכות, פרק א, הלכה ה.

15 תלמוד בבלי, מסכת מנחות, מג, ב.

ריבוננו של עולם. לכן ראו בה חכמים דבר משמעותי וחשוב. הברכה יוצרת קישור בין קדושת ה' למעשה האדם.

אפשר לחלק את הברכות למגוון רחב של קבוצות. אחת מהן היא קבוצת ברכות השבח, ברכות בהן אדם משבח ומהלל את הקב"ה על מאורעות ודברים אשר נקרים לו בחייו, בין טובים ובין שאינם טובים, בין ייחודיים ובין רגילים. חלק מברכות השבח הן קבוצת ברכות הנקראת ברכות הראיה – ברכות אשר יש לברכן בעיקר למראה אירועים או תופעות טבע היוצאים מגדר הרגיל, או המתרחשים לעיתים רחוקות או נדירות במיוחד. דוגמאות לחלק מברכות הראיה הן: ברכת "עושה מעשה בראשית" שמברכים על ברקים, הרים, נהרות וכו', וכן ברכת "שכוחו וגבורתו מלא עולם", המברכים על רעמים, רעידות אדמה, כוכב שביט וכו'. ברכה נוספת היא ברכת "זוכר הברית" אותה מברכים כאשר רואים קשת בענן, שמטרתה להזכיר את הברית שהקב"ה כרת עם נח לאחר המבול. ישנם ברכות ראייה נוספות אך לא כאן המקום להאריך בהן.¹⁶

נשאלת השאלה מדוע רק כאשר רואים את המראות הללו צריך לברך? הרי גם לפני הראיה האדם היה מודע לקיומם של מראות אלו? ומכיוון שברכות אלו הן ברכות השבח, מדוע צריך לראות את המראה בשביל לשבח, האם אינו יכול לשבח גם ללא ראיית המראות הללו?

גם פה התשובה היא, שבראייה ישנה חוויה מעבר לידיעה – סתם כך האדם יודע על דבר מסוים, אך בזה זה מסתכם, בידע האצור בשכלו. אך כאשר הוא רואה את המראה המסוים הוא חווה בתוכו חוויה אשר מעבר לתודעה, מעבר לידע האצור בשכלו, ומצליח להגיע להשגת הדבר בצורה יותר פנימית ורוחנית, בצורה אשר לא קיימת בתודעה. לכן האדם מברך על ראית דבר ולא על עצם ידיעתו, משום שבראייה עצמה הוא רוכש חוויה רוחנית-פנימית, ויש לומר אף ריגשית, שמחברת אותו יותר עם הדבר הנראה מאשר הידיעה לבד. וכאשר הוא מחובר יותר אל הדבר הוא יכול לברך עליו – כפי שהוסבר לעיל, בברכה האדם מקשר בין קדושת ה' לבין הדבר שרואה. רק כאשר האדם מחובר אל דבר בצורה פנימית ולא בצורה שכלתנית גרידא, הוא יכול לחברו בצורה יותר אמיתית עם קדושת ה'.

בנוסף על זה, כפי הנאמר לעיל ברכות הראיה הן חלק מברכות השבח, ורק כאשר אדם רואה את המראה ומתחבר אליו ברמה הרוחנית (העל-תודעתית) הוא יכול לשבח את הקב"ה על מעשה זה. משום שע"י הראיה האדם מרגיש וחווה את הדבר לא רק בתודעה אלא גם ברגש, וכך מושפע ממנו יותר, ובכך השבח שמשבח נובע ממקום פנימי ומחובר יותר.

רואים נקודה זו פעם נוספת בברכות הראיה בשאלה האם סומא יכול לברך את ברכות הראיה, למרות שאיננו רואה את המראות שעליהם יש לברך.

הברכי יוסף העוסק בשאלה האם אדם נדרש לברך כשרואה דבר שמברכים עליו ברכות הראיה מבעד לחלון.¹⁷ כחלק מתשובתו מביא הברכי יוסף מחלוקת בין היד אהרון (סימן רכה) לבין שבות יעקב (חלק ב סימן לח) אם סומא יכול לברך ברכות הראיה או לא. לדעת היד אהרון אינו יכול לברך את ברכות הראיה, ולדעת השבות יעקב – יכול.¹⁸

את טעמם של אלו הסוברים שסומא אינו יכול לברך את ברכות הראיה, אפשר להסביר כפי שהסברנו לעיל – משום שהעיוור אינו יכול לראות את המראות שעליהם מברכים, אזי אינו יכול לחוות אותם בצורה רוחנית-פנימית, ומשום כך אינו מתחבר אליהם, וכאשר אינו מחובר אליהם הוא אינו יכול לברך את ברכת השבח עליהם.

16 ראה שו"ע א"ח, סימן רכה, סעיפים ה-י. וכן סימנים רכו-רכט.

17 סימן תכה סק"א. ההתלבטות בשאלה זו היא משום שהחלון נחשב כהפסק בינו לבין הדבר שיש לברך עליו, וכעת יש לדון האם על אף החלון המפסיק יכול האדם לברך.

18 הברכי יוסף סובר כיד אהרון, ומביא פוסקים נוספים התומכים בדעתו כגון המהריק"ש (סימן תכו) וכן את דברי הרדב"ז (בתשובות סימן שמא) ואף מהרש"ל בתשובות (סימן עז).

נחשבות של סומא בהלכה

את הנקודה המובאת בפתיחה אפשר לראות ביתר בירור בהתייחסות ההלכה אל הסומא. ניתן לבחון דבר דרך בחינת מקרי הקיצון שלו, ומקרה הקיצון השלילי של חוש הראיה הוא הסומא – אשר איננו רואה כלל וכל ימי חייו מצוי בחושך ואפלה. את ההתייחסות של ההלכה אל הסומא אפשר לראות בכמה מקומות שלהלן נסקור אותן, ונסיק את התובנות מהן, ונראה כיצד בכל מקרה ומקרה הנקודה המובאת בפתיחתו של המאמר חוזרת ומופיעה.

בגמרא בנדירים (סד, ב) מובאת המימרה: "ארבעה חשובין מת עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים... וסומא דְּכָתִיב 'במחשכים הושיבני כמתי עולם'". הגמרא מתייחסת אל הסומא כאל אדם מת.

מדוע? הרי עדיין אדם זה חי ומתפקד, אומנם עם קושי מאוד גדול בחייו, אך בצורה כזו או אחרת יכול להמשיך לחיות את חייו. ועוד, ידוע שכמה מחכמי בבל הגדולים היו סומים,¹⁹ אם כן מדוע הגמרא ורש"י מחשיבים אותם כאנשים מתים?

אפשר להסביר גם כאן ע"פ הנקודה המרכזית אותה אנו מציגים. משום שבראיה ישנו רובד על-תודעתי, אשר מתקשר לרובד הרוחני (כפי שבואר באריכות בפרק על הראיה הנבואית), שבחסרונו האדם לוקה בחסר, וללא דבר כה בסיסי ומהותי עד כדי כך, הרי הוא חשוב כמת.

מקור נוסף שאפשר לראות זאת ממנו הוא המשך חוכמה,²⁰ המבאר את דברי הגמרא בפסחים (קטז, ב) הקובעת שסומא פטור ממצוות הגדה בפסח. ומקשה זאת מבן סורר ומורא – כמו שבנו של סומא אינו נהפך לבן סורר ומורא, כך גם סומא פטור מהגדה. מסביר המשך חוכמה מכיוון שהסומא כלוא במחשכים ואינו יכול לראות, כך אינו יכול להנות מתענוגות העולם, ואין הוא יכול להבדיל בין שיעבוד לחירות, ולכן אין זה משנה עבורו אילו לא היינו יוצאים ממצרים, ומשום כך פטור ממצוות הגדה. כפי שמתקיים גם בבן סורר ומורא – האב הסומא אינו רואה את המתרחש סביבו ומנותק מן המציאות הסובבת אותו, כך אין הוא מבחין כלל בבנו הנעשה סורר ומורא. ומכיוון שכך אין הבן נחשב כבן סורר ומורא על אביו (ע"פ גדרי התורה), שאביו אינו מודע לדבר כלל.

גם כאן רואים בבירור כי הראיה היא חלק אימננטי ממציאיות האדם ותפיסת העולם הסובב אותו, לא רק בידיעתו אלא גם בחווייתו. עד כדי כך שבהעדרה אין משמעות למציאות הסובבת אותו, בין אם זה בתפיסה העצמית שלו – אם הוא בן חורין או עבד, או לתפיסת הסובב אותו – ניתוק שושלת הדורות בין אב לבנו, כאשר אין האב מודע למעשי בנו וסורו מדרך הישר. דברים אלו נגזרים מחוסר היכולת של האב לראות את הסובב אותו, ומחוסר היכולת לחוות את הסביבה בצורה על-תודעית. שהרי אפשר לספר לסומא את המתרחש סביבו בין בהקשר של השעבוד ובין בהקשר של בנו הסורר, אך אין הידיעה מספיקה, דרושה החוויה העל-תודעתית אשר מעניקה לאדם רובד נוסף בהשגת המציאות הסובבת אותו.

דבר זה אפשר לראות גם בדברי הרמב"ם במורה נבוכים, שאומר שהראיה היא חוש הנתפס כקשור אל השכל.²¹ ומשום שהסומא לוקה בחוש זה, הוא נחשב כחסר דעת. אומנם הוא אינה במדרגת חרש שוטה וקטן הנחשבים חסרי דעת גמורים, אך יש לו חסרון מסויים בהשגה המוביל לחסרון בדעת.

סיכום

כפי שהציג פרנק ג'קסון בניסויו המחשבתי חוש הראיה תומן בחובו יכולת השפעה על האדם שאינה רק בגדר התודעה, אלא הינה משפיעה אף על רבדים נוספים באדם כמו הרגש, חוויה רוחנית ועוד. תכונה זו בראיה באה לידי ביטוי גם בעולם האמונה כפי שהוצג לעיל. נושא זה הוא פתח לרעיון גדול

19 כגון רב ששת (ברכות נח, א) ורב יוסף (בבא קמא פז, א).

20 משך חוכמה על ספר שמות פרק יג פסוק ח

21 ח"א פרקים ד, מד ומז.

יותר – עולם האמונה אומנם נסמך על תפיסות שכליות ורעיוניות, אך הוא אינו נגמר שם, עוד רבה האמונה והיא אינה מסתיימת היכן שההשגות השכליות נגמרות. אלא אפשר להשיג אותה בדרכים נוספות כגון החוויה והרגש ועוד.

נקודה להרחבה: במאמר זה עסקנו בהשפעת הראיה על הרואה - כיצד הרואה מושפע ממה שרואה. יש עוד הרבה מה לדון בהשפעת הראיה על הנראה – כיצד הראיה משפיע על מה שרואה, כגון עין הרע והיזק ראיה ועוד.